

Іван ПАТЕР

ГАЛИЧАНИ НА СЕРБЬСЬКОМУ ТА ІТАЛІЙСЬКОМУ ФРОНТАХ І В ТАБОРАХ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Проаналізовано участь галицьких частин армії Австро-Угорщини на Італійському та Сербському фронтах у роки Першої світової війни. Розкрито їхню трагічну долю під час жорстоких боїв. Показано їх поневір'яння в різних таборах для полонених в Італії, зокрема побутові умови, а також прагнення якнайшвидшого повернення на Батьківщину. Досліджено діяльність українських місій для визволення українців з італійського полону.

Ключові слова: галицькі частини Австро-Угорщини, Італійський фронт, Сербський фронт, Перша світова війна.

Сараєвська трагедія 28 червня 1914 р. спровокувала події, що втягнули європейські держави в Першу світову війну, та розпочала період дипломатичних маневрів між Центральними державами й Антантою, який одержав назву Липневої кризи. Австро-Угорщина, прагнучи нарешті припинити втручання Сербії в австрійські справи в Боснії й на Балканах, поставила останній, неприйнятний для неї ультиматум і 28 липня 1914 р. оголосила їй війну.

Це була війна великої промислово розвинутої держави з малою слабкою і відстаючою країною, з котрої, як писав В. Темницький, “вискочила воєнна іскра, що запалила цілу Європу небувалим воєнним полумінем”¹. У придворних колах Відня та Будапешта не сумнівалися в результаті війни, а лише сперечалися про долю переможеної Сербії. Представники армії висловлювалися за ліквідацію її як держави, оскільки, за словами Ф. Конрада, “навіть маленька, але самостійна Сербія – небезпечна”². Глава угорського уряду С. Тіса був проти входження Сербії до складу Австро-Угорщини, побоюючись посилення слов'янського елемента в Наддунайській монархії та її реорганізації на основі триалізму, але висловився за збереження Сербії під протекторатом Габсбургів. Однак після прийняття рішення про ультиматум й оголошення війни С. Тіса приєднався до військових і навіть наполягав на проведенні блискавичної війни проти Сербії до розгортання головних сил Росії. Такої думки дотримувалися Берхтольд, Буріан та інші австро-угорські державні діячі³. У такому ж дусі був складений план сербської кампанії, яка розпочалася 12 серпня форсуванням р. Дрینی і Сави та вступом австро-угорських військ на сербську територію.

¹ Темницький В. З світових подій / В. Темницький // Вістник. – 1915. – № 43–44. – С. 14.

² Писарев Ю. Сербия и Черногория в Первой мировой войне / Ю. Писарев. – Москва, 1968. – С. 20.

³ Там само.

На Сербському фронті Австро-Угорщина зосередила під командуванням генерала Оскара Потіорека 5-ту і 6-ту армії в кількості 250 тис. осіб і 1 200 гармат проти 180 тис. сербів (12 піхотних і 1 кавалерійської дивізії) і 35 тис. чорногорців на чолі з маршалом Радемиром Путніком⁴. На відміну від австро-угорців, серби і чорногорці були погано озброєні, багато підрозділів не мали обмундирування – вояки носили свій одяг. Найболючіше питання – гостра нестача гвинтівок, боєприпасів, постачання та резервів.

Більшість вояків австро-угорської армії – національні меншини: чехи, поляки, словенці, хорвати й українці. На Сербському фронті воювали галичани (за даними на 1 листопада 1918 р.) у 4-х піхотних полках: 24-й Коломийський – 79 %, 30-й Львівський – 59 %, 41-й Чернівецький – 27 % і 80-й Золочівський – 68 %. Українськими за складом на Балканському (Сербському) фронті були такі гарматні частини: 30-та польова гарматна бригада при 30-й піхотній дивізії, 45-та при 4-й та 59-та при 59-й стрілецьких дивізіях. Українськими вважалися 10-й і 11-й гірські гарматні полки.

30-й Львівський і 80-й Золочівський піхотні полки входили до 10-ї піхотної дивізії, яка до 9 листопада 1918 р. воювала в Сербії та Банаті у складі армійської групи генерала Кевеша. До цієї групи входили 60-та бригада (13, 14, 18 та 27-й курені польових стрільців) 30-ї піхотної дивізії, а також українські – 9-й полк драгунів і 13-й полк уланів 4-ї Львівської кінної дивізії. До 45-ї стрілецької дивізії (Перемишль) входили українські 17, 18, 33-й полки стрільців і 51-й полк лянштурмістів, що боролися на Балканському фронті. Особливо відзначився 33-й стрілецький полк зі Стрия в боях під г. Ягодіна (1914)⁵.

Не висвітлюючи весь хід воєнних подій на Сербському фронті, зазначимо, що на початку війни австро-угорська армія мала успіх і навіть із 2 по 15 грудня 1914 р. захопила столицю Сербії Белград. У 1915 р. австрійці повністю оволоділи сербською територією і змусили їхню армію відступити в Албанію. “В протягу дев’яти неділь, – зазначав В. Темницький, – нестало Сербії! Сполучені армії – німецька, австро-угорська й болгарська виперли сербські війська”⁶. У 1916–1917 рр. бої між австро-угорськими та сербськими військами відбувалися з перемінними успіхами, і тільки восени 1918 р. сербська армія за підтримки британських і французьких військ звільнила свою територію. 1 грудня 1918 р. утворено Королівство сербів, хорватів і словенців (1929 р. перейменоване в Югославію).

На Сербському фронті обидві сторони, що воювали, вели кровопролитні бої та зазнавали великих втрат. Наприклад, тільки в битві на р. Ядар 20 серпня 1914 р. серби взяли в полон 50 тис. австрійських вояків⁷.

Відступаючи під натиском австро-угорських і німецьких військ, серби брали зі собою й військовополонених. Так, після взяття військами Центральних держав 19 листопада 1914 р. м. Кралево, останнього пристановища сербів у Західній Мораві, сербські війська вели за собою 35–40 тис. полонених. Усього ж відступало 250 тис. осіб, які тягнулися відлюдними ущелинами албанських і чорногорських гір, не підозрюючи,

⁴ Писарев Ю. Сербия и Черногория... – С. 33, 57.

⁵ Шанковський Л. Українська армія у боротьбі за державність / Л. Шанковський. – Мюнхен, 1958. – С. 85–105.

⁶ Темницький В. Історія трагічної дурноти / В. Темницький // Вістник. – 1916. – № 3–4. – С. 29.

⁷ Строков А. Вооруженные силы и военное искусство в Первой мировой войне / А. Строков. – Москва, 1974. – С. 263–264.

що там їх чекала вірна смерть від голоду та холоду⁸. Опинившись в Албанії, австро-угорські, німецькі й болгарські військовополонені відправлялися на острови біля Італії, зокрема на Сардинію й Азінара, в Єгипет, Туніс, а також у Францію.

Найяскравіше та найповніше трагічну долю вояків австро-угорської армії, серед яких були і галичани, розкрив у повісті-поемі “Поза межами болю” письменник Осип Турянський. 1914 р. його мобілізовано до австрійської армії і разом із тисячами інших земляків відіслано на Сербський фронт. “І судилося нам пройти за життя пекло, яке кинуло нас поза межі людського болю – у країну божевілля і смерті”⁹.

Для О. Турянського однією з найбільших травм було те, як “люди можуть настільки перейнятися ідеєю, щоби широко до останнього убивати один одного”¹⁰. У цьому зізнається письменник у повісті “Дума пралісу”: “Коли восени 1914 року ми брали приступом сербську гору Ягодіну, розвинулася на її збоч і довкола мене ось яка картина: австрійці й серби, які падали на землю, пробиті багнетами крізь груди й животи, повзли у власній крові до себе й останками своєї сили вплялювалися завмираючими пальцями одні одним у горла й вічі та серед смертельних судорогів у таких жажливих обіймах конали. Та найстрашніші були в тих людей очі, що зайшли більмом несамовитої жорстокості й божевілля. Тоді в мене блиснула думка, що люди – гірші звірів”¹¹.

Взимку 1915 р. німецька армія генерала Макензена прорвала фронт і, відступаючи, серби повели за собою у мороз, хуртовину, через албанські гори “дорогою смерті” 60 тис. бранців. Загибло, як твердив письменник, 45 тис.; разом із полоненими помирали і сербські солдати. “По високому хребті албанських гір, – писав О. Турянський, – завіяних снігом і морозом окутих, ідуть прочі тепер на стрічу долі. Ідуть живі трупи людей по трупі природи”¹².

З Албанії О. Турянського разом з іншими полоненими відіслали в табори Італії, де він деякий час був інтернований на о. Ельбі. Там повністю віддався науковій і літературній праці й у 1917 р. написав повість-поему “Поза межами болю”, а після закінчення війни переїхав до Відня, і тільки 1923 р. повернувся в Галичину.

Після оголошення 23 травня 1915 р. Італією війни Австро-Угорщині утворився новий фронт – Італійський. Мобілізовані італійські війська розгортали чотири армії, до складу яких входило 12 корпусів (35 дивізій). Чисельність призовників становила 2 млн осіб, половина яких відразу ж була призвана до армії, а решта перебувала в запасі. До закінчення мобілізації кількість італійських збройних сил становила 870 тис. осіб із 1,5 тис. легкими і 200 важкими гарматами. Формально італійську армію очолював король, але фактичним командувачем був начальник Генштабу генерал Луїджі Кадорна, який не мав достатнього досвіду командування й відповідного авторитету у військових колах. Хоч італійська армія чисельно переважала австрійську, проте значно поступалася їй у бойовій підготовці й технічному оснащенні, зокрема відчувалася гостра нестача кулеметів, важкої артилерії, авіації, інженерних засобів,

⁸ Писарев А. Цит. пр. – С. 151.

⁹ Турянський О. Поза межами болю / О. Турянський. – Відень; Чикаго, 1921. – С. 7.

¹⁰ Прохасько Т. Українці належать до двох дуже різних систем формування цінностей // Україна молода / Т. Прохасько. – Київ, 2014. – 19 березня.

¹¹ Турянський О. Душа пралісу / О. Турянський. – Київ; Відень; Львів, 1922. – С. 3.

¹² Його ж. Поза межами болю... – С. 112.

боєприпасів. Окрім того, тактична й теоретична підготовка вищого офіцерського складу не була якісною¹³.

До травня 1915 р. на кордоні з Італією було зосереджено 18 австро-угорських дивізій, а після оголошення війни австрійське командування змушене було терміново перекинути туди ще 5 дивізій зі Сербського фронту і 2 дивізії з Галичини. Німеччина направила на Італійський фронт гірський корпус (1 дивізія) та важку артилерію. Отже, до складу австро-німецького війська під командуванням австрійського генерала С. Бороєвича, входило 20 дивізій, 155 батарей, зведених в одну армію й 2 армійські групи – Каринтійська і Тірольська¹⁴.

На цьому фронті українці воювали у складі австро-угорських військ в 11 піхотних полках: 9-й Стрийський – 73 %, 10-й Перемишльський – 47 %, 15-й Тернопільський – 62 %, 45-й Сяноцький – 47 %, 55-й Бережанський – 59 %, 77-й Самбірський – 69 %, 95-й Чортківський – 70 %; у 3 стрілецьких полках: 20-й Станиславівський – 72 %, 22-й Чернівецький – 27 %, 36-й Коломийський – 70 %. Крім того, галичани становили в 30-му Станиславівському курені 70 % польових стрільців, у 6 штурмових куренях: 2-му – 25 %, 4-му – 18 %, 10-му – 30 %, 24-му – 57 %, 56-му – 18 %. У 4 полках уланів українці становили: 4-й Львівський – 65 %, 5-й Перемишльський – 40 %, 7-й Бережанський – 72 % і 8-й Станиславівський – 80 %. Українськими за складом було 6 польових гарматних бригад (2, 9, 10, 15, 24 і 43). Призначені до спішених кінних дивізій українськими були: 4-та кінна гарматна бригада при 10-й піхотній дивізії, 4-й легкий гарматний полк і 4-й важкий гарматний дивізіон. Частково українськими були 11 каперських куренів¹⁵.

Отже, українці склали більшість у східногалицьких піхотних полках і куренях польових стрільців, у деяких штурмових куренях, окремих полках кінноти, польових легких і важких гарматних полках та декотрих каперських куренях. Зовсім мало було українців у спеціальних піхотних, гарматних, технічних та летунських частинах. Небагато українців перебувало в запіллі, бо не мали відповідної підтримки. “Українці, – писав відомий український дослідник військової історії Лев Шанковський, – були для австрійської начальної команди типовим “гарматним м’ясом, і тому не дивно, що «тирольцями сходу» затикали всі можливі діри на різних австрійських фронтах”¹⁶.

Ареною битв на Італійському фронті стали австро-італійські прикордонні райони, зокрема Третінський, який клином заглиблювався в італійську територію і з якого австро-угорські війська могли легко увійти до Ломбардії й аж до Венеціанської долини. Важливими ділянками Італійського фронту були: долина р. Ізонцо, на якій протягом 1915–1916 рр. відбулося 11 битв, а також битви при Трентіно (1916), при Капоретто (1917), в яких італійські війська зазнали поразок від австро-угорців. “Воєнні невдачі, – наголошував В. Темницький, – нікому з воюючих держав не служили так вірно, як Італії”¹⁷. Однак, як зазначав “Вістник СВУ”, “українській спільноті важно

¹³ Італійський фронт Першої світової війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>. (1.02.2014).

¹⁴ Там само. – С. 7.

¹⁵ Шанковський Л. Цит. пр. – С. 88–96.

¹⁶ Там само. – С. 87.

¹⁷ Темницький В. З світових подій... – С. 15.

знати, що велику частину італійського фронту загатили своїми грудьми її найкращі сини, що служать в українських полках”¹⁸.

Українці брали участь у всіх австро-італійських битвах на різних відтинках фронту. Так, з липня по 4 листопада 1918 р. вони воювали у складі 2-ї піхотної дивізії (Ярослав) над р. Ізонцо. 9-й Стрийський піхотний полк (4-ї піхотної дивізії – Брно) від червня до кінця жовтня 1918 р. тримав оборону біля Монте Асольоне, поніс важкі втрати і 1–2 листопада з рештками дивізії потрапив в італійський полон.

15-й піхотний полк (19 піхотна бригада 10-ї піхотної дивізії) в червні 1918 р. у битві над р. П’яве рішучим наступом здобув італійські батареї під Тестадуруо, а також м. Меольбах і Меальо. У боях над П’яве брав участь ще й 55-й український полк. Чисельність двох частин зменшилася до одного куреня і практично до кінця війни вони вже не воювали. 4 листопада італійці без спротиву роззброїли і взяли в полон 19-ту бригаду.

24-та піхотна дивізія (Перемишль), до складу якої входили 10, 45, 77 та 109-й в більшості українські полки, воювала над р. Ізонцо. Вже 20 жовтня 1918 р. українці та поляки з 77-го полку відмовилися йти на позиції. 4 листопада 1918 р. вся дивізія біля м. Поццуолі потрапила в полон. Тільки деяким відділам 10-го полку з Перемишля вдалося вирватися з оточення італійської кінноти.

31 жовтня бомбардуванням знищено 20-й стрілецький полк, який разом із 22-м українським полком у складі 43-ї стрілецької дивізії з Чернівців воював на Італійському фронті проти англо-французьких військ. Героїчно бився 85-й піхотний полк зі Сигіта, який через належність до Угорщини називали мадярським. Перед наступом італійців на Коль-Москіні біля Асіяго цей полк оборонявся камінням.

На початку листопада 1918 р. поблизу Мадонна ді Кампіліо в італійський полон потрапив 30-й курінь польових стрільців зі Львова, який входив до складу 49-ї піхотної дивізії армійської групи Беллюно. Тоді ж біля м. Роверто італійці взяли в полон 36-й гуцульський стрілецький полк. У західному Тиролі воювали 4-й і 7-й українські полки уланів у складі 3-ї кінної дивізії, 6-й полк уланів перебував в Албанії у складі групи генерала Пфлянцера-Балтіна, а 1-й і 3-й полки кінних стрільців входили до складу піхотних дивізій¹⁹.

Зазначимо, що за весь період війни між Італією та Австро-Угорщиною тільки в кінці жовтня 1918 р. у битві над р. П’яві італійські війська досягли успіху. Чеські, словацькі й хорватські солдати не хотіли більше воювати. Ще 25 жовтня всі угорські дивізії залишили Італійський фронт під приводом необхідності захисту своєї держави, якій загрожували війська Антанти з боку Сербії. До 28 жовтня 30 дивізій австро-угорської армії відмовилися воювати. Лише відбірні австрійські тірольські полки й окремі частини, де служили галичани, продовжували битись. У зв’язку з критичним становищем на фронті, а також із революційними подіями в країні, австро-угорське командування віддало наказ про загальний відступ військ. Битва 30 жовтня біля м. Вітторіо-Венето закінчила бойові дії на цьому фронті.

Деморалізована австро-угорська армія відступала, а 3 листопада італійці, висадивши десант, захопили м. Трієст, взявши в полон українців із 67-го Пряшівського і 85-го

¹⁸ Вістник. – 1916. – № 61. – С. 695.

¹⁹ Шанковський Л. Цит. пр. – С. 98–103.

Сигітського піхотних полків²⁰. Австро-угорська армія була розгромлена, втративши 30 тис. вбитими, 100 тис. пораненими та 300 тис. полоненими. Загалом в італійській кампанії Австро-Угорщина втратила 1 478 000 вояків і старшин. У роки війни було вбито, поранено і взято в полон близько 2 млн італійських солдатів та офіцерів, на території Італії загинуло близько 10 тис. мирних жителів, а 400 тис. стали біженцями²¹.

На Італійському фронті воювали десятки тисяч галичан. Зрозуміло, що Італія, після Німеччини й Австро-Угорщини, займала третє місце за кількістю полонених українців. Наголосимо, що за деякими джерелами, на початку 1919 р. в європейських країнах перебувало понад півмільйона полонених українців із різних регіонів України²².

За даними Міністерства зовнішніх справ Української Народної Республіки (МЗС УНР), тут перебувало 130 тис. полонених та інтернованих українців, серед яких 115 тис. галичан²³. Автор статті “Севрюкіада” під криптонімом Т. К. у торонтській газеті “Український робітник” подав 200 тис., а лозанський тижневик “L’Ukraine” повідомляв про 150 тис. полонених²⁴. Міністр закордонних справ УНР В. Темницький нараховував близько 70 тис. галичан, буковинців і закарпатців та 30 тис. наддніпрянців, які були австрійськими полоненими й перебували в робочих командах у заплілі австрійської армії, де їх захопили в полон італійці. Співробітник дипломатичної місії УНР в Італії Є. Онацький вважав кількість полонених наддніпрянців дещо перебільшеною²⁵. З думкою В. Темницького про число полонених українців в італійських таборах погоджувався дослідник української дипломатичної служби В. Трембіцький²⁶.

Підхорунжий Осип Меркун, що перебував до грудня 1910 р. у таборах Касале д’Альтамура і Лецце, у статті “Наші полонені в Італії” зазначав: “Досі в італійському полоні перебуває сила нашого народу з Галичини... Рядових вояків там єсть понад сто тисяч і звише 500 офіцерів, які сконцентровані переважно в наступних 10 таборах: Кассіно, Дженова, Біббієна, Цезена, Верона, Мірабелло-Монтефечатто, Бельведере, Кверція коло Вітербо, Азінара, Сала Консіліна та в багатьох інших, особливо жовнірі”²⁷. У службових звітах репатріаційної місії в Італії повідомлялося про 35–40 тис. галицьких і 5–6 тис. наддніпрянських полонених²⁸. Греко-католицький священник Лев Сембратович, що був у 1919 р. членом місії УНР у справах полонених в Італії й відвідував табори у

²⁰ Шанковський Л. Цит. пр. – С. 101; Воля. – Відень, 1920. – Т. 2. – Ч. 2. – С. 109.

²¹ Італійський фронт Першої світової війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>. (01.02.2014).

²² Срібняк І. Полонені та інтерновані вояки-українці в Румунії (1919–1923 рр.) / І. Срібняк // Пам’ять століть. – Київ, 1998. – № 5. – С. 116.

²³ Його ж. Початки української військової еміграції на Балканах (1921–1923 рр.) // Військово-історичний альманах. – Київ, 2006. – Ч. 2. – С. 53.

²⁴ Веденєв Д. Дмитро Дорошенко і “справа Севрюка” / Д. Веденєв, Д. Бурім // Наукові записки: зб. праць молодих вчених та аспірантів. – Київ, 1997. – Т. 2. – С. 436; Онацький Є. Українська дипломатична місія в Італії за перших шість місяців своєї діяльності (січень–липень 1919 р.) / Є. Онацький. – Прага, 1941. – С. 14.

²⁵ Онацький Є. Українська дипломатична місія в Італії... – С. 14.

²⁶ Трембіцький В. Всеукраїнське товариство Червоного Хреста 1918–1923 // Вісті комбатан-та / В. Трембіцький. – Торонто; Нью-Йорк, 1972. – № 4. – С. 21.

²⁷ М[еркун] О. Наші полонені в Італії / О. М[еркун] // Воля. – Відень, 1919. – Ч. 1. – С. 17.

²⁸ Веденєв Д. Цит. пр. – С. 436.

грудні 1919 р., діставши на це дозвіл за посередництвом Ватикану для надання духовної допомоги, нараховував наддніпрянців на “кілька сот”²⁹. Встановити точну кількість полонених українців в італійських таборах важко. Адже чимало їх через активну роботу російських (денкінських і більшовицьких), польських та румунських агітаторів вступали до відповідних армій, до того ж треба додати ще й слабкі контакти між офіційними українськими державними представництвами і полоненими, а також високий рівень смертності через хвороби та важкі умови побуту в таборах, втечі й інші обставини.

Полонених українців в Італії утримувано в надзвичайно важких умовах – у непристосованих для проживання приміщеннях колишніх в’язниць і монастирів. П. Гошовський так описував своє місце перебування: “При головному залізничному шляхові Рим–Неаполь у стін гори Монте Кассіно, мов ластівчине гніздо, причіплене до боку містечко тої самої назви. На горі над містом висить старовинний замок Рокка Янулля, а на вищій горі величава будівля – замок-монастир о. бенедиктинів. Між горами за містом при річці Пагіно розложився великий табір полонених з рядами побудованих бараків, обведених довкола високим сірим муром. От тут жили касінці. Кассіно, Кассіно. Довго ти мабуть стоятимеш у пам’яті касінців”³⁰.

Полонені жили в бараках без будь-яких елементарних гігієнічних умов. “Досить сказати, – писали українці-старшини колишньої австрійської армії з табору Кассіно в листі від 23 травня 1919 р. до голови делегації УНР на Міровій конференції Г. Сидоренка, – що тридцяттеро людей живе в одній вузькій кімнаті і що пошесті, як тиф, коштували нам жертв у людях”³¹. Окрім того, полонені отримували й злиденне харчування. Так, у таборі Кассіно денний раціон полонених становив: на сніданок – 1/16 літра чорної гіркої кави; обід – рідкий рисовий або макаронний суп, два рази на тиждень по 150 г м’яса мула; на вечерю – зіпсутий оселедець або буряки, 250 г хліба на день³². У таборі Касале д’Альтамура полонені спали по двох на одному ліжку, де їм дошкуляли воші, бракувало води. У форті Лугагнано біля Верони полонені вояки пили воду з річки, бо “від кирниці наших людей італійська ескорта відганяла”³³.

Італійці використовували полонених на важких фізичних роботах: прокладанні залізниць, копанні каналів, на вугільних пластах і засипанні окопів, будовах. Зрозуміло, що злиденне харчування, виснажлива фізична праця, відсутність кваліфікованої медичної допомоги позначалися на здоров’ї полонених та поширенні різних хвороб, особливо тифу й малярії. Так, тільки в 1915 р. із 36 тис. осіб різних національностей на о. Азінара, який ще називали італійським Сибіром, від тифу померло 24 тис., решта – перехворіла малярією та іспанкою³⁴.

Повна безпомічність проти голодного існування, погані побутові умови, нелюдська поведінка італійської охорони спонукали багатьох полонених до втечі, яка закінчувалася

²⁹ *Онацький С.* Українська дипломатична місія в Італії... – С. 14.

³⁰ *Гошовський П.* Касінці / П. Гошовський // Український стрілець (Німецьке Яблонне). – 1921. – Ч. 1. – С. 11–12.

³¹ *Онацький С.* По похилій площині. Записки журналіста і дипломата / С. Онацький. – Мюнхен, 1961. – Ч. 1. – С. 47.

³² Воля. – 1920. – Т. 2. – Ч. 4. – С. 150.

³³ Там само. – С. 150–151.

³⁴ Там само. – С. 149.

для них трагічно. Так, 24 січня 1920 р. в одному з листів повідомлялося про п'ятьох українців із табору Кассіно, застрілених італійським вартовим і після смерті “ще ножем попробовані”. В іншому випадку, “італійський солдат так, як колись асирійський кат, шматує лице убитого ним невольника. А кілька з цих українських невольників в італійськiм полоні пошматовано ось так тайком – при нагоді такої ж самої, розпукою наміреної втечі?”. “І це не Сибір, не зненавиджене цілим культурним людством забороло царського деспотизму, – з відчаєм писав невідомий полонений українець, – це новітня Італія Гарібальдів та Маццінів – Італія Д'Аннунчіїв, які найкраще здержали б сонце в його бігові, коли б тільки тiнь якоїсь кривди заподіяно їх народові”³⁵.

Звичайно, були й щасливі випадки втечі з італійського полону. Один із них описав Євген Бачинський (в роки війни редактор місячника “La Revue Ukrainienne” у Лазанні, в 1918 р. – український консул у Швейцарії) у статті “Сторінка з минулого (Гуцул на війні та еміграції)”. Йшлося про Дмитра Коновалюка, який з початку мобілізації найперше на галицькому, а згодом на італійському фронтах “брав участь безперервно в безчисленних наступах, штикових атаках та окопній боротьбі”. На р. Ізонцо кілька місяців хоробро бився на передових позиціях, але в битві біля Альпини потрапив в італійський полон, де тяжко працював на вугільній шахті й звідти 1917 р. втік до Швейцарії. “Це був кремезний гуцул, середнього віку, неписьменний, – писав Є. Бачинський, – але надзвичайно інтелігентної вдачі”. Чотири дні він блукав суворими Леоптійськими Альпами, поки цілком випадково опинився на швейцарській території, де був затриманий прикордонниками, які, за словами Є. Бачинського, “певно шануючи ще не виявлену волю втікача” скерували його до центру українського емігрантського життя – Лозанни. За клопотанням Є. Бачинського Д. Коновалюк, який “свої найкращі літа приніс у жертву на чужий вiвтар”, повернувся “до свого любого села Ланчина”³⁶.

Важкі матеріальні умови полонених українців доповнювали мізерна моральна підтримка та інформаційна ізоляваність, зокрема забороняли листування рідною мовою. У таборі Ла Кверче, наприклад, всі надіслані листи українською мовою затримували і відправляли до італійських цензурних установ. Тому полонені, щоб отримувати свою кореспонденцію, змушені були давати плату італійським урядовцям із місцевих канцелярій. А в окремих таборах (Лечче й ін.) порушення заборони листування з будь-якими італійськими адресатами, зокрема й з Українською військовою місією у справах полонених, каралося 30-денним арештом у табірній в'язниці³⁷.

Одним із засобів приниження прав полонених була заборона вільно читати українські часописи, які хоч і в невеликій кількості надсилали редакції, проте постійно затримували комендатури таборів. Тому майже всі новини про життя в рідному краї, які найбільше цікавили полонених, вони дізнавалися з італійських газет, що брали їх із білогвардійських, польських чи румунських джерел.

Незважаючи на всі перешкоди, свідомо частина полонених українців встановила зв'язки з українськими організаціями, зокрема з Пресовим бюро в Лозанні, яке очолював В. Степанківський, звідки вони отримували часопис “L'Ukraine” й

³⁵ Грицай О. Невольники / О. Грицай // Воля. – 1920. – Т. 2. – Ч. 4. – С. 150.

³⁶ Бачинський Є. Сторінка з минулого (Гуцул на війні та еміграції) // Воля. – 1921. – Т. 1. – Ч. 5. – С. 233–235.

³⁷ Воля. – 1920. – Т. 2. – Ч. 4. – С. 195.

інформаційні листи. У листі від 24 грудня 1918 р. до редакції цього тижневика поручник М. Олійник із табору Бібієна (провінція Ареццо) писав, що довідався про український часопис “Україна” французькою мовою з італійської газети “Кор’єре д’Італія” і просив надіслати числа за останні три місяці. Він зазначав, що полонені табору не мали жодних вісток про Україну з червня 1915 р. Наголошуючи на злиденності життя в таборах полонених українців, М. Олійник пропонував співробітникам редакції “закласти українсько-італійське товариство, щоб об’єднати наші зусилля”. У другому листі від 31 грудня 1918 р. старшина повідомляв редакцію “L’Ukraine” про звільнення італійським урядом із полону румунів, “і тепер іде черга на поляків, що організують свої легіони. Вони потягнули за собою хитрощами багато українців греко-католиків і жидів, як поляків. Більшість цих вояків обдурено. Вони не знають ані слова по-польськи і є добрі українські патріоти. Треба, щоб українські політики не забували про своїх земляків полонених і вжили відповідних заходів”³⁸.

Незважаючи на важкі побутові умови, полонені українці в італійських таборах не занепадали духом, прагнули на відповідному рівні тримати свій моральний стан і почуття власної гідності. Для ведення національно-культурного життя ще наприкінці 1918 р. 70 полонених старшин-галичан із колишньої австрійської армії заснували в таборі Кассіно “Українську громаду”, метою якої, як писав полонений галичанин П. Гошовський, було “виступати все і всюди як одиниця та самоосвідомлюватися”³⁹. Очолив її М. Гринів. До керівного складу цього товариства входили К. Крушельницький, Р. Мейський, Є. Вацик, д-р І. Мельницький, Т. Чернописський, Ф. Білас, І. Бордейний та І. Проців⁴⁰.

Члени громади в таборі заснували освітні курси: торгівельні, правничі, музичні, італійської, французької та англійської мов, а згодом – водійські й хор. У січні 1919 р. в таборі налагоджено видання белетристичного неперіодичного рукописного журналу “Полонений”, який мав “плекати на італійській землі наше рідне слово у всіх його проявах”. Редакторський колектив видання: Р. Навроцький (відповідальний редактор), І. Бордейний та С. Вацик, яким допомагали в оформленні часопису художники В. Кассіян, Я. Фартух і С. Дзидза⁴¹. У таборі також виходила в одному примірнику рукописна газета “Нові Вісті”, яку черговий редактор під вечір біля 12-го бараку читав для всього товариства⁴². Крім того, полонені видавали також гумористичний журнал “Лязароні” та часопис “Касинський українець”.

У таборі працювала українська читальня. П. Гошовський згадував про її облаштування: “...один стіл, чотири лавки, в куті чорна таблиця, на якій стрільці – анальфабети вчилися читати й писати, а між вікнами зі звичайної глини бюст Шевченка роботи Василя Касіяна”⁴³.

³⁸ *Онацький Є.* Українська дипломатична місія в Італії... – С. 15.

³⁹ *Гошовський П.* Касінці... – С. 12.

⁴⁰ *Срібняк І.* Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: становище, організація, культурно-просвітня діяльність / І. Срібняк. – Київ, 2000. – С. 57.

⁴¹ Там само. – С. 58.

⁴² *Гошовський П.* Касінці... – С. 13.

⁴³ *Гошовський П.* Два поняття громадянських обов’язків (спомини з італійського полону з Касіна) / П. Гошовський // Український скиталець. – 1923. – Ч. 1. – С. 53–55.

Виокремимо, що В. Касіян був мобілізований до австрійської армії, три роки провів у фронтових окопах, ходив в атаки і на штурми як вояк, а потім офіцер австрійської армії, був поранений. В останній день війни потрапив до італійського полону разом зі всією 45-ю австро-угорською армією, що складалася переважно з галичан. Українців помістили в концтабір Кассіно⁴⁴.

“Італія, – згадував Василь Ілліч, – красива і принадлива для тих, хто їде знайомитися зі скарбами світового мистецтва. Але для мене і для таких же полонених українців нашим «свшан-зіллям», цілющим бальзамом була поезія Шевченка. Вона переносила нас думами на Україну. Особливо близькими ставали образи волелюбних гайдамаків. Аквареллю я малював, як вони слухають думу сліпого кобзаря або з святими ножами йдуть на битву за волю... поселяв їх на білих аркушах альбома поруч із намальованими з натури полоненими постатями знедолених краян, яких гнітила неволя”. “Українська громада” показувала малюнки В. Касіяна на трьох виставках⁴⁵. У липні 1920 р., звільнившись з італійського полону, В. Касіян почав студії у Празькій академії мистецтв.

Значною подією в житті полонених галичан стало створення 8 січня 1920 р. Літературно-наукового кружка ім. Івана Франка, який “старався пригадати касінцям забуте з нашої літератури, а, крім того, підохочував молодих спосібних людей до творення”. Нові твори вміщували в “Полоненім”, відчитували на зібраннях товариства, обговорювали, дискутували⁴⁶.

“Українська громада” була центральним осередком полонених українців у таборі Кассіно. Тут відзначали релігійні свята (Миколая, Різдво, Маланки, Щедрий вечір), відбувалися товариські сходини, проводили вечори української народної пісні, вшановували пам’ять І. Франка й, особливо, склали шану Т. Шевченкові. “День перед цим святом, – згадував П. Гошовський, – виднілась перед входовими дверима до столової велика вивіска з програмою концерту, а в салі велике погруддя Кобзаря, виліплене з глини, роботи В. Касіяна, прикрашене зеленню та квітами абрикосів. Увечері знову полилася пісня хору, який був гордістю і славою касінців”⁴⁷.

У тісному контакті з “Українською громадою” в Кассіно перебував гурток наддніпрянців із табору Сессі (о. Азінара), створений завдяки клопотанням редакції журналу “L’Ukraine” перед італійськими урядовими чинниками⁴⁸. У грудні 1919 р. на Азінарі засновано Український комітет табору, який провадив культурницько-просвітню працю, зокрема підготував низку театральних вистав, відкрив школу грамоти, організував кооперативну крамницю⁴⁹.

До розпаду Австро-Угорщини галичани і наддніпрянці були розкидані по різних таборах разом з іншими національностями. Італійський уряд, щоправда, намагався дотримуватися з полоненими національного принципу, найперше через різке відмежування ув’язнених, наприклад, німців та мадярів від чехів і поляків. Останні ж

⁴⁴ Касіян В. Пророк / В. Касіян. – Київ, 2006. – С. 319.

⁴⁵ Гоян Я. “Що з серця йде...” / Я. Гоян // Шевченко Т. Кобзар. – Київ, 1998. – С. 402–403.

⁴⁶ Гошовський П. Касінці... – С. 14–15.

⁴⁷ Гошовський П. Як жилося українцям в італійському полоні / П. Гошовський // Український скиталець. – 1923. – Ч. 3. – С. 12–13.

⁴⁸ Срібняк І. Українці на чужині... – С. 57.

⁴⁹ Там само. – С. 62.

заявляли себе прихильниками Антанти, що обіцяла їм самостійні держави. З українцями було важче. На запитання про національність, одна частина відповідала українці, друга – “австріяки”, третя – “з Галичини”, а деякі – “руські”, “греко-католики” тощо.

Однак вже у грудні 1918 р., після розпаду Австро-Угорщини, старшини-українці таборів Роверето (біля Верони) й Арсієро звернулися до італійських урядових чинників за дозволом сформувати український відділ для боротьби з більшовіками, але відповіді не одержали⁵⁰. 18 вересня 1919 р. італійське Міністерство війни видало розпорядження про виділення полонених українців в окремі табори для повернення додому. Так, до форту Прокольо біля Верони було стягнуто до 8 тис. українців. Після двох місяців перебування в жахливих умовах, про що писали італійські часописи, їх знову поділено на сотні й розміщено по фортах поблизу Верони. Наприклад, у форті Люнгано перебувало 18 сотень⁵¹. На кінець 1919 р. значна кількість полонених українців перебувала й в інших таборах: Терразіні (до 1000), Мілаццо (близько 600), Санта Марія (4000), Вікторія (о. Сицилія – 1 100), Касале д'Альтамура (1 572), на о. Азінара (2 310)⁵².

Серед полонених українців велася широка агітація до вступу в російські армії Колчака і Денікіна, поляки агітували до армії Галлера, румуни – до свого війська. Найвідомішим російським агітатором був князь Волконський, якому інтенсивно допомагали галицькі москвофіли. У кореспонденції “Наші полонені в Італії” зазначено: “Останніми часами з'явилися на сцені нові розтлителі душ – наші землячки москвофіли з Галичини на чолі з відомим [Федором] Марушаком і учителем зі Львова Лесівим. Працюючи в контакті з російськими реакціонерами, які зробили собі в Італії кубельце, ці панове заложили «Національний Совѣт не визволених українських земель», який здобув в Парижу дозвіл (йшлося про рішення Антанти щодо військової допомоги Колчаку і Денікіну) опікуватися «русскими пленными» в Італії і робить заходи для організації «Малоросійського Легіона для визволення русских земель от большевизма»⁵³.

Російські пропагандисти вживали різних заходів, щоб заагітувати українських військовополонених до білогвардійських армій. Зокрема видруковували і поширювали серед полонених українців різні листівки. В одній із листівок, підписаній “Комітетом для допомоги українським полоненим в Італії”, українським ув'язненим рекомендовано подавати прохання про висилку їх до Росії, де вони знайдуть “великі засоби допомоги і працю”⁵⁴.

У відозві за підписом “Карпато-руський Комітет у Римі” наголошено: “Обіжник міністерства закордонних справ Італії дозволяє Вам вибирати між поворотом до Росії, Польщі чи Румунії. Росія відроджується – не забувайте цього! Для Вас сяятиме сонце свободи. Хто буде тепер із ворогами, той буде зрадником: він провадить свій народ до нової ери рабства, він буде проклятий і його мати плюне йому в вічі! Пам'ятайте це!”⁵⁵.

В іншому зверненні, підписаному “Емігрантами русско-галицькими в Празі”, звертаючись до полонених галичан, вказано, що керівники Української держави “замість шукати

⁵⁰ Шлях (Зальцведель). – 1919. – 18 червня.

⁵¹ Воля. – 1920. – Т. 2. – Ч. 2. – С. 109.

⁵² Шлях. – 1919. – 12 листопада; 31 грудня; Воля. – 1920. – Т. 2. – Ч. 1. – С. 45–47.

⁵³ Воля. – 1919. – Ч. 1. – С. 18.

⁵⁴ Онацький Є. По похилій площині... – С. 43.

⁵⁵ Там само.

підтримки у вільній і демократичній Росії, вони втратили свої кращі сили, щоб створити якусь Незалежну Україну в Києві, матері городів русских”. Цей заклик закінчувався так: “Лише Росія може порятувати вас від польсько-румунської в’язниці; лише руский народ, що пролив стільки крові. Русские галичани знають дуже добре, що панове Левицькі і Васильки, ані Петлюри не зможуть визволити Галичини без допомоги Росії...”⁵⁶.

Зрозуміло, що розповсюдження серед італійського громадянства ідеї про “єдиний руский народ від Карпат до Камчатки”, заперечення існування окремого українського народу і його мови, гра на слові “руский”, дезорієнтували недостатньо поінформованих італійців та не знаходили організованого опору з боку полонених українців, що були в ув’язненні по усій Італії та, зрештою, не мали відповідних засобів до висловлення своїх протестів.

Незважаючи на масштабну російську агітаційну кампанію, більшість полонених на о. Азінара, а їх прибуло в січні 1919 р. близько 3 тис. осіб, відмовилася вступити до лав Добровольчої армії. Навпаки, коли до Рима прибула Українська військова місія, полонені на Азінарі звернулися до неї з проханням, яке підписав окремо кожний вояк, дозволити їм повернутися додому та влитися до Армії УНР⁵⁷. Однак зволікання місії з виїздом полонених призвело до посилення антиукраїнських настроїв у таборі. Так, у жовтні 1919 р. до Добровольчої армії Денікіна від’їхало 1,5 тис. осіб, серед них 300 українців, здебільшого галицькі москвофіли та наддніпрянці, які хотіли якнайшвидше повернутися додому⁵⁸.

Найнебезпечнішою для українців, особливо для галичан, була польська агітація. Тисячі полонених українців затягнуто до польських легіонів, особливо після рішення Паризької мирної конференції в липні 1919 р. щодо окупації Східної Галичини Польщею. Наприклад, з табору Санта Марія (провінція Казерта) до польського легіону зголосилося 1,5 тис. галичан, а із табору Кассіно близько 1000 полонених галичан вступило до польської армії⁵⁹.

До такої зміни в настроях і поведінці полонених спричинялися ще й листи від рідних, в яких мовилося: “Як не запишешся поляком, то не вернешся додому. України жадної нема, поляки добрі люди та добре з ними обходяться. Всі вертаються, женяться, лише ти сидиш там та будуєш Україну. А Петлюра запродав всіх, та й утік до Варшави. Приїзди”. Полонені в усе те вірили: “І чортові запишуся, коли б дав цілий хліб та скорше додому забрав”⁶⁰. Тому, коли до табору Санта Марія, в якому перебувало 3 100 українців, 3 березня 1920 р. представник польської місії запитав про охочих повернутися додому, всі закричали: “Хочемо і їдемо. Беріть та везіть нас найскоріше”. “Ледве залишилася нас горсточка, понад двадцять”, – писали 15 березня 1920 р. галичани в “Отвертому листі полонених до українського народу, його правительства та закордонних місій”⁶¹.

Під вплив польських агітаторів потрапили полонені табору Касале д’Альтамура (провінція Барі), в якому перебувало 1 700 українців. Більша частина з них – 900 осіб – у кінці лютого 1920 р. повернулася до Галичини.

⁵⁶ *Онацький Є.* По похилій площині... – С. 43–44.

⁵⁷ *Срібняк І.* Українці на чужині... – С. 61.

⁵⁸ Шлях. – 1970. – 2 червня; 30 червня; *Онацький Є.* По похилій площині... – С. 51.

⁵⁹ Воля. – 1920. – Т. 2. – Ч. 4. – С. 154; *Онацький Є.* По похилій площині... – С. 51.

⁶⁰ Воля. – 1920. – Т. 2. – Ч. 4. – С. 154.

⁶¹ Там само. – С. 152–155.

Полонений цього табору селянин із Гуцульщини Василь Щербина в листі від 26 лютого 1920 р. до голови тирольського відділу Українського Червоного Хреста для допомоги полоненим в Інсбруку, бідкаючись на погану роботу різних українських місій в Італії та виправдовуючи виїзд галичан із поляками, зазначав: "...ми осталися бідні без жадної вістки цілих шість місяців. І так кожний засмутився, бо бачив, як другі нації отримували різні потішення і в коротких часах спішили потяг за потягом домів. Як на примір німці, маляри, румуни, серби, чехо-словаки і поляки. Ми сподівалися, що ми вперед виїдемо, а бідні осталися опущені гірше як сироти... Почали утікати та писатися з різними націями, лише щоби вирватися з-під замку, і так діється далі, бо навкучило сидіти замкненому, що не видимо божого світа". "У тій журі і біді почули бідні люди про справи нашої Галичини", – писав В. Щербина⁶². Тут йшлося про декларацію 2 грудня 1919 р. щодо польсько-українського військового союзу, за яким Східна Галичина, Західна Волинь, Холмщина, Підляшшя і Полісся залишалися під займанщиною Польщі, що згодом було закріплено Варшавським договором 21 квітня 1920 р. між урядом УНР та Польщею.

Зрозуміло, що такі події щодо Східної Галичини з боку наддніпрянського уряду дуже стривожили полонених галичан. У листі від 1 березня 1920 р. полонені з форту Люгагнано заявляли: "Ми галицькі русини терпимо не за самостійність Української Республіки лише за теперішню Східну Галичину, котра уже в своїм об'ємі цілої її величини єсть з душею і тілом передана в польські руки, з котрих то навіть ніхто не думає її відорвати, ані відіржнити, і ми маємо бути в неволі українцями, а вдома галицькими русинами – то щось неясне. Чи може кожний з нас лише на то зголосився тутки в неволі до армії генерала нашого, славного отамана Петлюри, щоби вибороти собі губернію Східної Галичини під пануванням ляцької независлоти над нами, чи може на то, щоби кожний з нас поїхав на Україну одержати той маленький кусничок землі, завеликий одного сажня, котрого нам і тутка ніхто не жалує..."⁶³.

Щодо румунської агітації тижневик "La Voce dell'Ukraina" ("Голос України"), який виходив італійською мовою зусиллями співробітників Української дипломатичної місії в Римі (С. Єремїва і В. Мазуренка) та членів Українського Центрального Комітету, заснованого українськими емігрантами І. Гриненком, В. Шебедєвим і Т. Бальман (Липовецькою), повідомляв, що 9 липня 1919 р. до одного з таборів полонених прибув румун із Буковини, який досить добре розмовляв українською, у виступі перед полоненими дуже песимістично висловлювався про українську справу. Записавши прізвиська полонених українців, він заявив, що румунський уряд хоче звільнити на жнива всіх, хто визнає себе майбутнім румунським громадянином і вступить до румунського війська⁶⁴.

У таборі Кассіно румунській агітації сприяли кілька українців. Зокрема колишній член українського старшинського гуртка табору хорунжий Лесь Скигар, який заявляв, що доля Буковини вирішена, вступив до румунських легіонів, але не перестав бути свідомим українцем. Йому допомагав також інший буковинець-четар Йоанець. Однак значних успіхів румунська агітація не мала⁶⁵.

⁶² Там само. – С. 159–160.

⁶³ Там само. – С. 160–161.

⁶⁴ Трагедія // Воля. – 1919. – Т. 3. – Ч. 5. – С. 234–235.

⁶⁵ *Онацький Є.* По похилій площині... – С. 51.

Відомий громадський діяч, засновник і керівник Української санітарної місії у Відні Я. Окуневський, вказуючи на трагічне становище галичан в італійському полоні, наголошував: “Чи зрадник цей гуцул, як він перепишеться до одної з «ріжних націй», аби ще побачити свою рідну Гуцульщину, за якою він затужив і зажурився? Чи зрадник цей другий і цей третій, яким серце з розпуки розривається і які в неволі віру загубили? Всі народи уже визволили своїх полонених, тільки одні українці мучаться ще в полоні в Італії, Німеччині, Сербії і Албанії і в цілій Європі і в Африці – в колоніях французьких!”⁶⁶.

Зрозуміло, що доля українців у полоні в Італії, особливо після проголошення Акту Злуки 1919 р., уже турбувала уряди УНР і ЗОУНР (Західної області Української Народної Республіки). Адже 32 тис. полонених вояків наддніпрянців і галичан висловили готовність вступити до лав Армії УНР⁶⁷. Тому реєстрація полонених для виїзду з Італії в Україну мала головне значення. Вона давала можливість українському уряду з такої значної військової сили творити регулярні частини. На початку 1919 р. це питання обговорювали на засіданнях уряду і 15 лютого 1919 р. головний отаман військ УНР С. Петлюра видав відповідне уповноваження колишньому послу УНР у Берліні О. Севрюкові обійняти пост голови санітарно-допомогової та репатріаційної місії в Італії, й, отже, практично реалізувати це завдання.

Однак, приїхавши до Італії в лютому 1919 р., О. Севрюк, як писали полонені табору Ла Кверче, “два з половиною місяці займався «дипломатією» і не був ні в одному таборі полонених, навіть у тому, що під самим Римом, а що гірше – не робив навіть заходів у міністерстві війни, щоб його пропустили в табори”. Намагання голови Українського Червоного Хреста генерала А. Окопенка (мав уповноваження від Директорії щодо організації повернення полонених зі всієї Західної Європи) здійснити перевірку діяльності української місії в Італії натрапляли не тільки на рішучий опір із боку О. Севрюка, а й на перешкоди щодо виїзду місії Червоного Хреста до Рима. Полонені табору Ла Кверче були в розпачі від бездіяльності місії О. Севрюка, бо поки вона розпочне роботу, “в Італії, мабуть, не лишиться ні одного полоненого: всіх виберуть поляки та денікінці”⁶⁸.

Прибувши вдруге 20 травня до Рима, О. Севрюк вже 20 червня виїхав до Швейцарії, покинувши Італію через низку труднощів із боку італійських урядових чинників, які вважали його некомпетентним захищати полонених колишньої австрійської армії⁶⁹.

Рада Державних Секретарів ЗОУНР (очевидно, не тільки через некомпетентність, а й відверте небажання О. Севрюка займатися долею полонених українців, передусім галичан) спільно з міністром закордонних справ УНР В. Темницьким вирішила 16 квітня 1919 р. відправити до Італії Українську надзвичайну військову місію. Очолював її військовий представник УНР отаман І. Коссак, а до складу входили о. Їжак, чотар К. Парфанович і підхорунжий І. Рибчин. Завдання місії – опіка над

⁶⁶ Окуневський Я. Допомога полоненим // Воля. – 1920. – Т. 2. – Ч. 4. – С. 163.

⁶⁷ Срібняк І. Українці на чужині... – С. 62.

⁶⁸ Мурський В. На денне світло / В. Мурський // Воля. – 1919. – Т. 3. – Ч. 9. – С. 380–381.

⁶⁹ Трембіцький В. Заходи українських урядів у справі звільнення вояків українців з італійського полону / В. Трембіцький // Вісті комбатанта. – Торонто; Нью-Йорк, 1973. – № 1. – С. 60.

усіма полоненими українцями на території Італійського королівства, налагодження їх повернення додому, а також творення з них військових формацій⁷⁰.

Однак через відмову італійського Міністерства зовнішніх справ (МЗС) видати дозвіл на виїзд до країни отаман І. Коссак звернувся за допомогою до В. Темницького, який листом від 17 червня 1919 р. доручив голові Української дипломатичної надзвичайної місії в Італії Д. Антоновичу вжити всіх необхідних заходів перед італійським урядом для одержання дозволу на приїзд до Рима Української військової місії. У випадку неможливого вирішення цього питання В. Темницький просив посла Д. Антоновича долучити отамана І. Коссака до своєї місії як військового аташе й дати йому змогу виїхати до Італії для виконання поставлених завдань.

Своє прохання керівник закордонного відомства УНР обґрунтовував нагальною необхідністю зайнятися цією дуже важливою справою. Адже до тих пір уряд УНР не спромігся приділити належної уваги долі полонених, що негативно позначилося не тільки на їхньому матеріальному становищі, але й дало змогу “нашим національним ворогам, москвофілам з Галичини (Марушак, Лисий, Поручала та ін.) вести ворожу нам агітацію і вербувати добровольців до контрреволюційної московської армії. Рівночасно з тим вели агітацію також поляки і вербували наших людей до польської армії”⁷¹. Щоби фінансово не обтяжувати місії Д. Антоновича, Державний Секретаріат ЗОУНР виділив для місії І. Коссака окремі кошти.

Керівництво МЗС УНР чітко усвідомлювало не тільки морально-психологічну сторону справи – повернення полонених українців додому, але й бачило практичну – використання значної військової сили для захисту України від більшовиків та добровольчих військ. Щоби виробити чіткий план взаємодії галичан і наддніпрянців у справі повернення полонених українців з італійського полону й організації з них військових частин, В. Темницький 29 червня 1919 р. скликав у Відні нараду за участю Державного секретаря судівництва уряду ЗОУНР О. Бурачинського, посла УНР у Відні В. Липинського, посла ЗОУНР у Відні М. Василька, заступника посла ЗОУНР у Відні В. Сінгалевича, голови Військово-санітарної місії УНР у справах полонених у Відні генерала А. Окопенка та її представника в Австрії сотника К. Чайки, уповноваженого Директорії УНР у справах військовополонених О. Севрюка й отамана І. Коссака⁷².

На нараді вирішено доручити опіку над всіма полоненими українцями в італійських таборах об’єднаній місії, яку очолював О. Севрюк, його заступником став І. Коссак, а В. Бандрівський – секретарем. Ця, за словами М. Трембіцького, “усо-борнена” місія мала, по-перше, морально і матеріально допомагати полоненим в італійських таборах; по-друге, організувати й полегшити їх перевіз на Батьківщину; по-третє, готувати і по можливості формувати з полонених військові відділи; і, по-четверте, нав’язати стосунки з урядом Італії та іншими повновладними італійськими чинниками для реалізації визначених планів⁷³.

Діяльність місії О. Севрюка мала проводитися в контакті з дипломатичною місією в Римі. У листі Д. Антоновичу від 5 липня 1919 р. міністр В. Темницький наголошував,

⁷⁰ *Онацький Є.* Українська дипломатична місія... – С. 17.

⁷¹ *Його ж.* Цит. пр. – С. 18.

⁷² Там само; *Срібняк І.* Українці на чужині... – С. 68.

⁷³ *Срібняк І.* Українці на чужині... – С. 68.

що тепер всі функції з репатріації повністю переходять до закладу О. Севрюка, а дипломати зобов'язані не тільки надавати йому всесторонню допомогу, але й "охороняти" його "від евентуального втручання до справи полонених сторонніх... чинників"⁷⁴. На проведення репатріації полонених уряд УНР призначив кошти в сумі 147 тис. грн і, крім того, в розпорядження голови місії 50 тис. грн протягом перших 3-х місяців⁷⁵.

Однак О. Севрюк не поспішав займатися полоненими і приїхав до Італії тільки 5 вересня 1919 р., а в кінці місяця до нього долучилися й інші члени місії: І. Коссак, В. Бандрівський і К. Парфанович. Згодом створено технічний апарат місії, до якого увійшли італієць д-р Інсабато, Н. Онацька, урядовець Кушнір, колишній полонений Цимбалістий, князь С. Трубецький⁷⁶. Останнім до складу місії увійшов о. Л. Сембратович як уповноважений ЗУНР, згодом й УНР, для зв'язку з Товариствами Червоного Хреста різних держав та представник Української дипломатичної місії у Ватикані, який провадив душпастирську працю серед полонених українців в Італії⁷⁷.

Мета місії не змінилася, хоч уряд УНР головним вважав завдання створення з полонених військових формувань і повернення їх до України (це було цілком зрозуміло з огляду на катастрофічну ситуацію на фронтах), тоді як "філантропічна допомога їм, як жертвам тяжкої неволи", розглядалася як другорядна⁷⁸.

12 вересня 1919 р. О. Севрюк надіслав меморіал до МЗС Італії, а 18 вересня Міністерство війни вже видало циркуляр про дозвіл "українським полоненим зголошуватися до повороту в Україну до розпорядження уряду Головного Отамана Петлюри"⁷⁹. Однак 23 вересня вийшов новий циркуляр, який забороняв записуватися до лав Армії УНР, а дозволяв виїзд тільки до Польщі, Румунії та Росії.

Тільки 10 жовтня 1919 р. внаслідок зусиль українських дипломатів, зокрема голови Дипломатичної місії УНР графа М. Тишкевича, італійський уряд скасував всі обмеження щодо полонених українців і прийняв рішення про повну свободу вибору ними місця повернення. "Доперва початок жовтня, – писав полонений Ю. Галька з табору Вікторія на о. Сицилія, – приніс нам розпорядок, якого ми так горячо бажали, уповноважуючий переписатись з листи (списку) галичан на Україну. Із 1100 українців в нашій таборі біля 1000 зголосилось на Україну, прочі припали Галичині, Румунії – буковинці"⁸⁰.

На початку листопада 1919 р. МЗС Італії видало новий циркуляр для того, щоби провести вирішальний перепис і зробити перелік полонених з їх власноручними підписами. Зрозуміло, що такі дії італійських урядовців сильно впливали на морально-психологічний стан полонених українців, сіяли серед них зневіру й безнадійність у досягненні мети – поверненні додому. "Все подобало на якусь комедію ad infinitum (без кінця)", – зазначав полонений Ю. Галька.

У такий складний час О. Севрюк 19 листопада 1919 р. без потреби покинув Італію і виїхав до Кам'янка-Подільського, тодішньої тимчасової столиці УНР. Д. Дорошенко,

⁷⁴ Онацький Є. Українська дипломатична місія... – С. 18.

⁷⁵ Требіцький В. Цит. пр. – С. 61.

⁷⁶ Онацький Є. По похилій площині. – Ч. 1. – С. 17, 45; Ч. 2. – С. 64, 231.

⁷⁷ Требіцький В. Всеукраїнське Товариство Червоного Хреста 1918–1923... – С. 20–21.

⁷⁸ Веденсєв Д. Цит. пр. – С. 443.

⁷⁹ Воля. – 1920. – Т. 2. – Ч. 1. – С. 46.

⁸⁰ Там само.

який очолював інспекційну комісію для розслідування зловживань голови репатріаційної місії в Італії, ставив у головну провину О. Севрюка його нездатність організувати справу допомоги полоненим та їх повернення, звинувачував його в бездіяльності збору об'єктивної інформації про їхнє становище. Найпереконливішим прикладом стало його повідомлення МЗС УНР у лютому 1920 р. про перебування на о. Азінарі всього 400 українців, тоді коли їх там перебувало близько 2 тис., з яких 690 осіб у кінці квітня 1920 р. зголосилося до української армії Петлюри⁸¹.

Місія не вживала жодних заходів щодо транспортування полонених до Польщі, де тоді відбувалося формування військових відділів Армії УНР, не дбала про них, залишаючи напризволяще в таборах⁸². Тим часом полонені у зверненнях до уряду і голови делегації УНР у Парижі просили направити їх на фронт для збройної боротьби за волю України.

Внаслідок неефективної діяльності місії О. Севрюка “з 2 тис. наддніпрянських українців до москалів пішло 1600, а до поляків з понад 36 тис., оголошених до війська Головного Отамана Петлюри коло 30000”⁸³. До грудня 1919 р. залишилися тільки ті “дуже свідомі одиниці, що не піддавалися пропаганді..., а чекали можливості вернутися додому в лавах української армії”⁸⁴.

Д. Дорошенко зазначав, що наших полонених вивозили італійці як поляків, чехів, мадяр, австрійців, нарешті як українців-інвалідів. Так, від 2 липня 1919 р. до 31 березня 1920 р. через Австрію переїхало додому 8 481 особа, а раніше – весною 1919 р. – з Італії виїхало понад 5 тис. українців-інвалідів без допомоги місії та її відома⁸⁵. У цей час місія навіть припинила листування з полоненими.

У березні 1920 р. згідно з розпорядженням голови Директорії УНР С. Петлюри, всі Українські військово-санітарні місії, серед них й місія О. Севрюка, були підпорядковані централі Всеукраїнського Червоного Хреста у Відні на чолі з генералом А. Окопенком. У кінці березня О. Севрюк подав у відставку з голови Місії у справах полонених в Італії. Д. Дорошенко на негативному прикладі О. Севрюка зробив серйозний висновок щодо суспільно-політичних причин, які спричинили повний провал у справі репатріації полонених з Італії. Він не стільки оцінював О. Севрюка, а дав характеристику владі, яка таку місію вирядила. “На прикладі тієї місії, – наголосив Д. Дорошенко, – як «сонце в малій краплі води» відбилися дефекти й хиби самої системи, за допомогою котрої був організований і працював уряд УНР...”, який впав “не стільки може від ударів ворога, як внутрішнього розкладу і розбрату”⁸⁶.

Після відставки О. Севрюка провід над місією перебрав отаман І. Коссак, якому вдалося дещо покращити морально-психологічну ситуацію в таборах, налагодити відвідування, сприяти процесу перевезення полонених українців у липні–вересні 1920 р.

Так, 6 липня 1920 р. всі члени “Української громади” табору Кассіно виїхали додому. Старшини-українці в листі (за підписами М. Гриніва (голова громади),

⁸¹ Срібняк І. Українці на чужині... – С. 71.

⁸² Меркун О. Наші полонені в Італії / О. Меркун // Воля. – 1920. – Т. 1. – Ч. 8. – С. 339.

⁸³ Веденєєв Д. Цит. пр. – С. 445.

⁸⁴ Онацький Є. Українська дипломатична місія... – С. 14.

⁸⁵ Срібняк І. Українці на чужині... – С. 70.

⁸⁶ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє – минуле / Д. Дорошенко. – Мюнхен, 1969. – С. 519.

Т. Чернописького (заступник голови) і К. Крушельницького (писар)) до графа М. Тишкевича висловили йому щирю подяку за моральну та матеріальну підтримку під час їх перебування в таборі⁸⁷. Крім того, всі видання “Української громади” (“Полонений” – 1–11 числа, “Лязароні” – 1–10 числа, 8 оповісток про виступи української громади, ілюстровані видання “Наймичка” і “Гамалія”, “Касинський українець” – 7 чисел, “Нові вісті” – 2 числа) були передані у власність Українського музею у Львові.

П. Гошовський з приводу від’їзду полонених українців із табору Кассіно писав: “Дня 6 липня 1920 р. стояли чвірками уставлені касінці перед брамою табору і прощалися з італійцями. «Дай бог, – говорив Колонельо (комендант табору), – щоб у будучині і Італія і Україна стали у щирих, як дві сестри, зносинах». «Евіва Італія», – скрикнули касінці. «Евіва Україна!», – відгукнули італійці і відчинилася брама і відотхнули касінці, так довго ожеданим, свобідним воздухом”⁸⁸.

Значимо, що найбільша частина полонених українців в Італії була завербована до польської та денікінської армій через цілковиту нестачу матеріальних засобів, а також через велике бажання повернутися додому. Решта з допомогою місії перебралася до Відня і звідси виїжджала на Велику Україну, інші розбрелися по всьому краю, і в більшості залишилися на сільськогосподарських роботах на Закарпатті, чимало залишалося у збірній станиці без відповідної опіки. Близько 900 полонених було розташовано в таборі інтернованих вояків УГА у Ліберцях. За підрахунками місії Українського Червоного Хреста в Інсбруці, у липні 1920 р. в Італії ще залишалося 760 полонених українців, якими заопікувалося Всеукраїнське Товариство Червоного Хреста у Вієні⁸⁹. Останні українські вояки вийшли з полону тільки в січні 1921 р. До того часу багато ув’язнених померло⁹⁰.

У вересні 1920 р. при дипломатичному представництві УНР у Римі було створено окремих відділ на чолі з Є. Онацьким для листування з полоненими. Він згадував, що, незважаючи на виїзд більшості полонених додому, все ж таки до дипломатичної місії надходили окремі листи від бранців про допомогу, яку, з огляду на брак коштів у місії, не завжди могли надати⁹¹.

Щодо перебування українців в італійському полоні необхідно виокремити ще одне важливе питання. У середині 1920-х років на шпальтах західноукраїнської преси розгорнулася полеміка з приводу доцільності формування з полонених галичан військових легіонів, які мали би виступити під кінець війни на боці Антанти.

Це питання порушив відомий український історик Ілля Борщак, який проживав у Франції, опублікувавши в “Ділі” 19 червня 1925 р. статтю “Спомини Вікхема Стида”. По суті, це був короткий огляд книг “Through thirty years (1892–1922). London, 1921” і “The Hapsburg Monarchie”, в 1914 р. перекладених французькою, знаного англійського кореспондента газети “Times” у Римі та Відні Вікхема Стида. Ставлячи як головну заслугу В. Стида у формуванні чеських легіонів у Росії, незважаючи на її спротив, І. Борщак докоряв східногалицьким політикам за те, що ніхто під час війни

⁸⁷ Воля. – 1920. – Т. 3. – Ч. 5. – С. 198–199.

⁸⁸ Гошовський П. Касінці... – С. 15.

⁸⁹ Шлях. – 1920. – 7 липня.

⁹⁰ Діло. – 1925. – 19 листопада.

⁹¹ Онацький Є. Під омофором барона М. Василька (Записки журналіста і дипломата від 3.8.1920 до 31.12.1921) / Є. Онацький // Український історик. – Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен, 1980. – № 1–4. – С. 118.

не нав'язав зв'язків зі В. Стидом, адже “він знав не одного з них у Відні, і чому не була поставлена справа утворення українських легіонів з полонених в Італії? Чому не знайшовся хоч один українець, що міг би вияснити як слід Антанті українську справу?... Тепер, коли вже досить матеріалів, треба признати, що навіть і до російської революції можна було поставити в країнах Антанти українську справу”.

Доповненням до цього питання стала публікація колишнього редактора “Діла”, а в той час двотижневика “Політика” Василя Панейка “Українські легіони по боці Антанти (Уривок із споминів)”⁹². Автор зазначав, що після Горлицького прориву (1915) в нього зародився скептицизм, а з проголошенням німцями “необмеженої підводної війни” – повна зневіра в перемогу Центральних держав над Антантою. В. Панейко, аналізуючи тогочасну політико-національну атмосферу в Галичині, наголошував, що тоді ніхто не міг й подумати про “заміну австрійських відносин російськими”. Адже пересічний галицький українець “довше, ніж треба було «вірив» у перемогу Осередніх держав, бо бажав по-просту собі побіди, але від політичного проводу «можна і слід було вимагати більшої далекозорості». Така політика галицьких діячів була виправданою до 1917 року. Однак дуже швидко стало зрозуміло, що альтернативи «Австрія чи Росія» нема, а виникла справа відбудови Польської держави в історичних рамках, тоді, на думку Панейка, галицькому політикуму потрібно було переглянути до тогочасну тактику, яка «стала вимогою не то політичного розуму, а й політичної чесності та національної відповідальності»⁹³. На жаль, галицький політичний провід залишився на старих німецько-австрійських позиціях, а “треба було діл, явних і рішучих”.

Такою справою В. Панейко вважав створення українських легіонів у складі антантських армій з галицьких полонених на італійському й інших фронтах. “Треба було піти слідами чехів (Бенеша, Масарика) і поляків (Заморського, Дмовського), з усіма консеквенціями (наслідками) цього, отже й з голосом на будучій мировій конференції”⁹⁴.

Далі він зазначав, що потрібно було якнайшвидше створити галицько-український легіон і в цьому галичанам мали б допомогти його швейцарсько-французькі й англійські зв'язки. Йшлося про англійців – журналіста Вікхема Стида й ученого та публіциста Сітона-Вотсона, який перед війною побував у Галичині, а також д-ра Віктора Кюна, знавця сербського питання, сина директора швейцарського щоденного часопису “Tribune de Geneve”.

Своїми планами про утворення легіонів з українських полонених для боротьби на боці Антанти, як писав В. Панейко, він поділився з Є. Петрушевичем і К. Левицьким, які не відважилися його підтримати. Тоді, за його словами, він вирішив поїхати до Швейцарії й організувати легіон в Італії, незалежно від Є. Петрушевича й К. Левицького. Зрозуміло, що для такої акції потрібні були кошти, які він “з бідою вижебрав по людях” у Львові – 2 тис. крон, а також у Києві від гетьманського уряду через Дмитра Левицького, який очолював Галицько-Буковинський комітет допомоги жертвам війни, 6 тис. грн⁹⁵. Однак, коли В. Панейко повертався з Києва до Львова, то

⁹² Панейко В. Українські легіони по боці Антанти (Уривок споминів) / В. Панейко // Політика (Львів). – 1925. – 10 жовтня. – С. 8–12; 11 листопада. – С. 46–49.

⁹³ Панейко В. Цит. пр. – 10 жовтня. – С. 10.

⁹⁴ Там само. – С. 11.

⁹⁵ Там само. – 10 листопада. – С. 49.

“поїзд 1-го падолиста приїхав на Підзамче. Львів був уже в огні українських величних змагань...”. У провалі “легіонівського” плану В. Панейко звинуватив галицький політичний провід за “безнадійну сліпоту і безхарактерність”, а “...чехи і поляки мали на мировій конференції голос при столі переможців. Ми оставились під нашим славним і далекоглядним проводом до самого кінця війни в таборі ворогів Антанти, і мали на Парижській конференції невдячну ролью – ледве толерованих, офіційно не признаних «розкаяних грішників»”⁹⁶.

“Змарнована армія, – писав у «Ділі» д-р У. Карп’юк. – Інші слов’янські полонені перетворені були вже на готові легіони і складали присягу на площі Гарібальді перед своїми комітетами в Римі на вірність їхнім нововоскресшим батьківщинам. По заприсяженню від’їздили легіони в повнім екіпіруванні під дальший провід Праги, Варшави, Білгороду і Бухаресту. Кожний із тих повсталих урядів мав під рукою готове свіже військо, без якого не були би вони показали себе такими геніальними будівничими своїх держав. Наших полонених огортала розпука. З Галичини і з дальшої України ні вітру, ні хвиль... Так розбрилась понад стотисячна армія”⁹⁷.

З різкою критикою споминів В. Панейка виступив В. Степанківський у статті “Спізнені легіони” на сторінках львівської “Ради”⁹⁸. Він з іронією писав, що проект галицько-українських легіонів при арміях Антанти – це “повоєнний продукт хворої, скаженою особистою ненавистю засліпленої фантазії др. В. Панейка”. В. Степанківський повністю заперечував розмови В. Панейка на цю тему, посилаючись на “найавторитетніші джерела”, з галицькими політичними лідерами Є. Петрушевичем і К. Левицьким. “Може й приходив, але про них (легіони) не говорив”, – глузував із В. Панейка В. Степанківський. У публікації “Легіони Панейка”⁹⁹ автор під криптонімом Х. У. зазначав, що К. Левицький тільки в 1922 р. довідався від В. Панейка про його розмову з Є. Петрушевичем.

Зрозуміло, що організація українських легіонів із полонених в Італії на боці Антанти була немислима. Адже до 1917 р., як писав В. Панейко, були “внутрішні перепони психологічного характеру”. Проте, на його думку, після розгрому Росії таких перешкод не було. Однак після Берестейського миру, коли УНР обійняла всю українську етнографічну територію в Росії, коли був підписаний таємний протокол з Австрією щодо створення з Галичини й Буковини окремого автономного краю, очевидно, надзвичайно важко було залучити національно свідомого галичанина до антинімецького легіону чи вступити на воєнну службу проти Австрії. Навіть польський легіон з австрійських поляків не воював проти Австрії або на австрійському боці проти Німеччини.

Додамо, що коли б Італія захотіла утворити український легіон, то це було би великим порушенням міжнародного права – полоненого громадянина чужої країни відправити на фронт проти своєї держави. Український легіон, який би виступив на боці Антанти, міг бути тільки добровольчим, що виглядало дуже сумнівним з італійської сторони.

⁹⁶ *Панейко В.* Цит. пр. – 10 листопада. – С. 49.

⁹⁷ *Карп’юк У.* Змарнована армія / У. Карп’юк // Діло. – 1925. – 18 листопада; 19 листопада.

⁹⁸ *Степанківський В.* Спізнені легіони / В. Степанківський // Рада (Львів). – 1925. – 22 листопада.

⁹⁹ *Х. У.* “Легіони Панейка” / Х. У. // Рада. – 1925. – 6 грудня.

Був ще один важливий стримуючий чинник вступу галичан до проантантського легіону. Майже в кожного полоненого вдома залишилася родина (жінка, діти) і господарство, а сім'я отримувала допомогу від держави, коли її годувальник перебував на фронті. Тому полонені галичани остерігалися потрапляння в реєстр зрадників й, очевидно, найважливіше – після війни бути засудженими за зраду на смерть, позбавивши сім'ю землі, яку держава конфіскувала б. Побоювання не були безпідставними. Командування австро-угорської армії майже кожного полоненого українця оголошувало “підозрілим”, таким, що навмисне потрапив у полон, тобто дезертирував. До цього долучалися поляки, щоб дискредитувати українців в очах австрійців. Польські газети рясніли оповістками про українців, підозрюваних у дезертирстві, проти яких велося слідство і чиє господарство було засеквестеровано (тобто заборонялося або обмежувалося правом його користування за розпорядженням органів державної влади)¹⁰⁰.

Автор статті “Легіони Панейка” зі сарказмом наголошував, що В. Панейко “постався до Італії формувати легіон дня 1 листопада по розвалі Австрії! Він їхав битися за Антанту тоді, коли українську державу могла утворити не русофільська і полонофільська Антанта, котрій Україна була не по дорозі, а виключно українська армія”. Причину занепаду української державності автор вбачав у політичній слабкості уряду, а “діти полону”, які не відомо чому “звали себе соціалістами, спиняли своєю злочинною демагогією формацію української армії, опісля її розбивали, отже армія заломилася. Край, призначений Антантою царській Росії, Антанта дала ворогам большевицької держави. Ось така причина, а не брак українських легіонів на боці Антанти”¹⁰¹.

У статті наголошено, що В. Панейко ті легіони вигадав, використовуючи безкритичність частини української суспільності, щоб дискредитувати в її очах Є. Петрушевича і К. Левицького. На думку автора, В. Панейко хотів після його звільнення в січні 1925 р. із посади редактора “Діла” руками громадськості змусити цих галицьких діячів відійти від активної політичної діяльності. Єдина їх провина полягала в тому, що вчасно не застерегли В. Панейка від морального занепаду й критично не оцінили цілей української практичної політики в минулому.

Зауважимо, що Василь Панейко, за висловом Мілени Рудницької, був “людиною складної психічної конструкції, проблематичною натурою”, а еволюція його світогляду зазнавала суттєвих змін: від прихильника соціалізму до члена Української національно-демократичної партії (УНДП), від прихильника вирішення українського питання з допомогою Антанти до федерації з Росією¹⁰².

Можливо, у В. Панейка колись й виникла думка про утворення українських легіонів по боці Антанти з полонених в Італії, але вже під кінець війни реалізувати її було важко через внутрішні й зовнішні обставини як в Україні, зокрема в Галичині, так і в Європі, та зважаючи на морально-психологічний стан ув'язнених.

Українські полонені в Італії, перебуваючи в надзвичайно тяжких побутових умовах, переносючи голод і хвороби, завдяки своїй саможертвості зуміли власними силами подолати зневіру та моральну пригніченість, виявити надлюдську терпимість

¹⁰⁰Рада. – 1925. – 6 грудня.

¹⁰¹Там само.

¹⁰²Соляр І. Василь Панейко / І. Соляр // Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923. Уряди. – Львів, 2009. – С. 217.

і незламну віру у своє визволення, показати свій патріотизм, не піддатися на ворожі спокуси, а служити рідній Вітчизні.

Іван Патер. Галичина на сербском и итальянском фронтах и в лагерях военнопленных

Проанализировано участие галицких частей армии Австро-Венгрии на Итальянском и Сербском фронтах в годы Первой мировой войны. Раскрыто трагическую судьбу во время жестоких сражений. Показано их скитание в разных лагерях для пленных в Италии, в частности бытовые условия, а также стремление наиболее быстрого возвращения на Родину. Исследовано деятельность украинских миссий для освобождения украинцев из итальянского плена.

Ключевые слова: галицкие части Австро-Венгрии, Итальянский фронт, Сербский фронт, Первая мировая война.

Ivan Pater. The Galician on Serbian and Italian fronts and in prisoner of war camp

Participation of Galician parts of the Austro-Hungarian Army on the Italian and Serbian fronts in the First World War is analyzed. Their tragic destiny during fierce battles is revealed. Their distress in various camps for prisoners of war in Italy, including living conditions, as well as the desire to return to their homeland as soon as possible is shown. The activity of Ukrainian missions for Ukrainian liberation from Italian captivity is investigated.

Key words: Galician parts of Austria-Hungary, Italian front, Serbian front, First World War.